فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده
www.jvfc.ir
دوره اول، شماره سوم، پیاپی (۳)، پاییز ۱۳۹۹
صص ۸۹-۷۳

آینده نگری مدل های رفتاری شهروندان در انواع فضاهای عمومی
نمونه موردی: منطقه ۱ و ۱۰ کلانشهر مشهد

حجت حاتمی نژاد[۱]، دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، استادیار مدعو گروه معماری و شهرسازی دانشگاه غیرانتفاعی خیام مشهد، ایران.
هدی علی خانی، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، مشهد، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۸

چکیده
همه انسان ها در زندگی روزمره خود در ارتباط با محیط اطراف خود هستند و به نحوی از محیط تاثیر گرفته یا بر آن اثر می گذارند. تمامی رفتارهای انسان در فضاهای معینی صورت می پذیرد. در این فضاها، رفتارهای واقعی و مورد انتظار در حد امکانات موجود، فرصت بروز می‌یابند و هنگامی یک فضا مطلوب فرض می شود که مطابق با خصوصیات رفتاری و نیازهای افراد، طراحی شده باشد . یکی از اهداف علمی این مقاله ارایه و تبیین مدل سیستمی رفتار انسان ها در فضاهای شهری و محیط های انسان ساخت، تحت قالب محورهای ارتباط شهری و مقایسه تطبیقی آن ها و اثرات آن بر ایجاد الگوهای رفتاری استفاده کنندگان است. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و روش آن نیز توصیفی – تحلیلی است. همچنین از روش های آمار ناپارامتریک جهت سنجش و تحلیل ۲۷۵ پرسشنامه های طراحی شده به کمک نرم افزار SPSS بهره گرفته شده است. نتایج حاصله از این پژوهش نشان می دهد که الگوهای رفتاری شهروندان در معابر اصلی دو منطقه ۱ و ۱۰ کلانشهر مشهد شامل محور اصلی بلوار سجاد با اختلاف میانگین ۰/۴۱۰۷۱- در شاخص های سرعت حرکت، ایجاد تعاملات اجتماعی، زمان استفاده از فضا، حضور دسته جمعی و میزان پرتاب زباله به اطراف، نسبت به محور امامیه دارای تفاوت معنی دار و آشکاری است که این خود نشان دهنده ضرورت توجه ویژه به نحوه طراحی فضاهای عمومی شهر از جمله خیابان ها را دارد.

واژه‌گان کلیدی: فضاهای شهری، الگوهای رفتاری، مدیریت شهری، سرزندگی، کلان شهر مشهد.

۱ نویسنده مسئول: hojathatami@ut.ac.ir

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۱. مقدمه

یکی از مباحث مهم در ارتباط با فضاهای شهری، مفهوم انسان شناختی و به دنبال آن رفتارشناسی در فضاهای شهری است. فضای شهری ، محیطی از ارتباطات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی است که شناخت آن از طریق فرم بصری و میزان اهمیت اجتماعی آن بستگی دارد به میزان ارتباطی ، که استفاده کنندگان از فضا در آن برقرار می کنند (Alexandru Gavrilidis, 2016). انزواطلبی و کاهش تعاملات اجتماعی یکی از مهمترین مشکلاتی است که زندگی اجتماعی ساکنان شهرها را تهدید می کند. توجه به اینکه فضاهای عمومی در شهرها، کانون بیشترین ناهنجاری های رفتاری هستند و کمتر توانسته اند زمینه های مناسب را برای سازماندهی نیازها و الگوهای هنجاری و رفتاری مخاطبان خود فراهم آورند، طراحی یک راهبرد کارآمد مدیریت رفتار، از جمله مهمترین نیازهای برنامه ریزی و مدیریت شهری برای اینگونه فضاهاست (لطیفی و همکاران، ۱۳۹۳). فضای شهری به عنوان بخش اصلی شهر ها با تفکر شکل گیری شهرها در دو رویکرد قابل بررسی است. دیدگاهی که به گذشته شهرها و دیدگاهی که به آینده شهرها به مثابه یک الگوی ایده آل دست نیافتنی توجه دارد(خطیبی،۱۳۹۰). همچنین فضای شهری مهمترین عامل در شکل گیری و ارتقاء شهر به عنوان سکویی برای ظهور زندگی جمعی است و در دستیابی به اهداف اجتماعی ، نشاط شهری ، رفاه و غیره نقش اساسی دارد. (valikhani et al,2018) نحوه رفتار مردم در فضا(شهر) شامل تعاملات آنان با یکدیگر در فضا است (خطیبی،۱۳۹۰) و شهروندان بنا به هدفی که دارند، رفتارهای گوناگونی را از خود بروز می دهند. در روانشناسی محیطی رفتار انسان تحت تأثیر عواملی چون عوامل فیزیکی محیط، داده های نمادین، داده های طراحی و روح محیط قرار دارد. فضاهای شهری می تواند افراد را به فعالیت در فضای باز ترغیب کند تا ادغام اجتماعی و تعامل بین مردم را افزایش دهد. (Jayakody, 2017) با تأیید این موضوع می توان اظهار داشت که بارزترین فایده فضای شهری ، منافع اجتماعی و همچنین رفتاری آن است زیرا فضایی را برای حضور افراد ، تعامل ،رفتارهای گوناگون و مشارکت در یک رویداد فراهم می کند. به طور متقابل انسان نیز با رفتار خود که ناشی از جنبه های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شخصیتی است بر محیط تأثیر می گذارند (پاکزاد، ۱۳۹۱) . فضای شهری علاوه بر جنبه فیزیکی فضا شامل، جنبه ذهنی نیز می باشد و با حضور انسان و فعالیتهای او مفهوم می یابد، فضای شهری مکانی برای نمایش دادن رویدادها و وقایع اجتماعی می باشد، (شیخی و رضایی،۱۳۹۶). استفاده از فضاهای عمومی شهری، تجربه ای است که برای تمامی افراد یکسان نیست و متغیرهایی نظیر سن، جنس، گروه های اجتماعی و اقلیت های قومی– نژادی، بر چگونگی درک زندگی شهری اثر می گذارند. لازمه استفاده صحیح از هر فضای شهری، یادگیری نکات اولیه در مورد بایدها و نبایدهای آن هنگام استفاده است (Abdul Rahman,2015). بدیهی است که یادگیری نکات یاد شده مرحله به مرحله انجام شده و نمی توان انتظار داشت که شخص بدون تجربه حضور در شهر و فضای شهری تمامی این نکات را که در مجموع « قواعد مدنیت» شمرده می شوند، بیاموزد(امینی،۱۳۹۰) "بولینو[۱]"و" تورنلی"[۲] اعتقاد دارند که رفتارهای شهروندان به طور کلی دارای دو ویژگی عمومی هستند که با توجه به زمینه(محیط) بروز پیدا می کنند. ویژگی اول اینکه به طور مستقیم قابل تقویت نیستند و ناشی از تلاش های فوق العاده ای هستندکه در نهادها و زمینه های محیطی برای دستیابی به موفقیت انجام می گردد و ثانیا به صورت خود جوش در ارتباط با زمینه رشد می کنند(نصرآبادی، ۱۳۹۰) . پکیون [۳]یکی از صاحبنظران

Bolino۱
Thornley۲
Pkyvn۳

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

جغرافیای ادراکی و رفتاری اظهار می دارد که انسان ها در ادراک محیط خود، بیشتر ذهنی(فاعلانه) هستند تا عینی(مفعولانه)، بدین ترتیب انسان ها در مورد محیط خود بیشتر براساس اعتقاداتشان عمل می کنند تا براساس اطلاعاتی که عمدتا عینی اند(به همین جهت فضا و منظر شهری باید در انطباق با نیازها و الگوهای رفتاری شهروندان مورد ارزیابی و طراحی قرار گیرد، بنابراین نمی توان بدون بررسی نحوه و چگونگی رفتارهای شهروندی، انتظار ایجاد فضاهای شهری منعطف، همه شمول، سرزنده و در عین حال پاسخگو برای شهروندان را داشت(John Branson,2015) فضاهای همه شمول با انعطاف پذیری خود برای گروه های سنی، جنسی و اجتماعی مختلف، موارد متنوعی را ایجاد می کند که افراد گروه مرتبط با خود را به راحتی پیدا نموده و به آن جمع احساس تعلق می نمایند. (Parlindungan, 2014) به عبارت دیگر فرهنگ، الگوهای رفتاری را به وجود می آورد و سپس الگوهای رفتاری تعیین کننده و بیان کننده چگونگی استفاده مردم از فضاها می شوند. ماهیت و چگونگی فعالیت هایی که در فضاهای شهری صورت می گیرند را می توان بطور کلی به دو عامل عمده و اساسی نسبت داد: یکی عامل فرهنگ و دیگری عامل محیط(خصوصیات فضایی-کالبدی). (عباس زاده و گوهری،۱۳۹۱) لیکن نحوه و میزان تأثیر این دو بر نحوه وقوع فعالیت ها که همان رفتارها و یا به عبارت صحیح تر الگوهای رفتاری باشد یکسان نیست. به این ترتیب که استفاده از فضا ریشه و منشأ فرهنگی دارد و محیط (فرم وفضا) تنها نقش کمکی (حمایت کننده) و یا نقش بازدارنده داشته و به هیچ وجه تعیین کننده رفتارها نمی باشد فضای شهری به مفهوم صحنه ایست که فعالیتهای عمومی زندگی شهری در آنها به وقوع می‌پیوندند. (نژاد ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۶) از طرفی در حال حاضر با رشد روز افزون ارزش زمین و میل به درآمدزائی ، اهمیت توجه به فضاهای شهری در شهرداری ها کاهش یافته، تا جائیکه اهمیت طراحی و احداث فضاهای شهری بطور کامل به فراموشی سپرده شده است(مانی فر،۱۳۹۲). امروزه دیدگاه جامع تری از فضای شهری در بین مهندسین شهرساز وجود دارد و آن دیدگاهی است مبتنی بر تطبیق فضاهای شهری با رفتارهای استفاده کنندگان از آن فضاست، .بدین ترتیب ، رفتار شهروندان ، مؤثر بر نحوه طراحی و شکل فضای شهری است. بنابراین طراحی شهری نباید قصد رویارویی با الگوهای رفتاری و تغییر فرهنگ مردم را داشته باشد بلکه باید سعی کند با استفاده از ابزارها و وسایل موجود، فضاها و عناصر مربوط به ان را به گونه ای طراحی نماید که با تسهیل انجام رفتارهای مطلوب، انها را تشویق و با ایجاد مانع، رفتارهای نامطلوب را متوقف نماید. بعنوان مثال ، عدم استقرار واحدهای تجاری خطی در حاشیه معابر، عدم تأمین روشنائی مناسب برای معابر عریض و مستقیم بودن بیش از اندازه خیابان ها، احداث کوچه های بن بست و تو در تو و احداث پارک با درختان متراکم ، هر کدام می تواند در ترغیب و یا تحدید برخی رفتارها مؤثر باشند. از طرفی در کلانشهر مشهد مساله توجه به نحوه طراحی فضاهای شهری به خصوص معابر پر تردد شهر و تبیین سیستم الگوی رفتاری با توجه به جمعیت انبوه ساکن در این شهر و موقعیت استراتژیک آن و قرار گیری بارگاه حرم مطهر رضوی که باعث شده این شهر به کانون مهم گردشگری جهان اسلام تبدیل شود؛ نیازمند توجه ویژه به طراحی فضاهای شهری شهروندان در معابر اصلی دو منطقه ۱ و ۱۰ کلانشهر مشهد به عنوان دو منطقه متفاوت و متضاد به لحاظ فضا سازی های عمومی شهری و کیفیت طراحی از مهم ترین مسایل روز رفتارشناسی مدیران شهری است. لذا در این مقاله ما به دنبال بررسی و تحلیل این مساله می باشیم.

۱-۲. پیشینه پژوهش

در ذیل مواردی به عنوان پیشینه و سابقه موضوع تحقیق که توسط دیگران در کشور مورد مطالعه قرار گرفته است به ترتیب سال و با ذکر نتایج حاصله بیان شده است

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

جدول ۱. بررسی سابقه تحقیق در داخل کشور

ردیف	نام محقق	سال تحقیق	موضوع حقیق	منطقه تحقیق	نتیجه
۱	Valikhani et al	۲۰۱۸	روش های ارزیابی رفتارهای شهروندی در فضاهای شهریدر رویکرد فراتحلیل	–	شیوه های کمی و کیفی موجود در ارزیابی رفتارهای شهروندان در روش تحقیق فراتحلیل جمع آوری شده است تا که نتایج آن مورد استفاده در ارزیابی فضاهای شهری قرارگیرد
۲	Jayakody	۲۰۱۷	شهروند و رفتارهای شهروندی	اندونزی	" انسان و محیط به اظهار متقابل یکدیگرند" پس چه بهتر که هر کس، محیط شهری ما را مشاهده می کند به فرهنگ شهری خوب ما پی ببرد و هر کس رفتار ما را بررسی میکند، اذعان کند که این شهروندان شایسته محیطی با کیفیات شاخص هستند.
۳	Alexandera Gavrilidis	۲۰۱۶	بررسی رفتار در جغرافیای رفتاری	–	شناخت رفتار مردم می تواند در برنامه ریزی شهری فضایی آن کاربرد داشته باشد، بررسیهای مربوط به ادراک و رفتار مردم درمحیط های شهری مورد توجه خاص هستند.
۴	John Branson	۲۰۱۵	طراحی و الگوهای رفتاری پیشنهاد برای بهسازی فضاهای شهری	پاریس	فضاهای شهری مورد مطالعه نشان می دهد که فضای مورد استفاده مطابق با شکل فعالیت استفاده کنندگان آنها انتخاب می شود.
۵	Abdul Rahman et al	۲۰۱۵	تحلیلی بر فضای شهری مردم گرا و رابطه ی آن با رفتار شهروندی	کواآلامپور	در فضاهای مردم گرا بیشترین میزان همبستگی مربوط به مشارکت جویی و احترام به دیگران و کمترین آن ها مربوط به عدالت جویی و مسئولیت پذیری بوده است. که براین اساس بجای هر واحد تغییر در مولفه های فضای شهری به میزان ۱۶ درصد می توان رفتار شهروندی را پیش بینی نمود.
۶	بیاضی، حاتمی نژاد، نیکبخت	۱۳۹۴	نقش فضاهای شهری در خلق هویت های فردی اشخاص	منطقه یک مشهد	نحوه طراحی انواع فضاهای شهری تأثیر مستقیمی بر هویت یابی شهروندان دارد و این مسأله نشان می دهد که محیط های شهری به طور گسترده بر هویت فاعلی و مفعولی شهروندان در راستا نظریه کنش متقابل نمادین تأثیر گذار است.
۷	امین لطیفی	۱۳۹۳	ارزیابی تأثیر مولفه های کیفیت محیطی بر الگوهای رفتاری در پارک های شهری	پارک مردم همدان	نیازهای انسانی نتیجه تأثیر رفتار بر فضا و محیط است و قابلیت محیط، زمینه ساز انجام رفتارهاست و از سویی دیگر، ارتقای کیفیت محیطی و تأثیر مولفه های آن بر قلمروها و الگوهای رفتاری در پارک های با مفاهیم کیفی نیز در ارتباط است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۸	خطیبی	۱۳۹۲	تأثیر متقابل الگوهای رفتاری در احیای هویت محیط شهر	محدوده ورودی سنندج	محیط شهری خوب و با هویت مکانی است باشخص، فرهنگ و رفتارهای وی تناسب داشته باشد و ابزاری برای برقراری پیوند بین فرد و جامعه اش، محیط و طبیعت پیرامونش گردد. بنابراین ویژگی‌های و کیفیات مکان ها و محیط های شهری باید بر این اساس شکل بگیرند که مؤلفه های مذکور در جهت تامین هویت شهری میتوانند مطالعات راهبردی،انتخاب فرم شهر را تحت تاثیر قرار دهند.
۹	رزاقی	۱۳۹۲	تحلیل کیفی فضا و منظر شهری و الگوی رفتاری استفاده کنندگان از فضا	کناره رود کرج	حاشیه کناره رود از نظر معیارهای سرزندگی و نشاط، از مطلوبیت بالا و قابل توجهی برخوردار است.از نظر معیار جذابیت، در بسیاری از فضاهای حاشیه رود از مطلوبیت و در برخی فضاها به دلیل نارسایی در حفظ و طراحی از نامطلوبی برخوردار است.
۱۰	بهبهانی، فریادی، محبعلی	۱۳۹۰	حفاظت و باززنده سازی منظر رود دره دربند براساس الگوهای رفتاری	–	طراحی محور گردشگری دربند به گونه ای انجام شد که ارتباط اکولوژیک میان لکه های سبز موجود در محدوده با استفاده از پوشش گیاهی برقرار شود، رستوران های موجود در مسیر رود دره با اولویت محل قرارگیری حداقل میزان آسیب های محیطی وارده بر محیط و آلودگی تولیدی، میزان رضامندی دید به رود دره و منظر کوهستان ساماندهی شدند.

۲. مبانی نظری

۲-۱. فضای شهری

فضای شهری فضایی در محدوده شهر است ، مکانی برای جاری شدن رفتارهای مدنی- اجتماعی ناشی از روابط و مناسبات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود در بطن جامعه شهری که زمینه فعالیت را برای افراد جامعه ایجاد می کند و توسط یک سازمان عمومی کنترل و به نفع مردم تأمین و اداره می شود (Oktay & jaleledi, 2012) (از دیدگاه پاکزاد فضاهای شهری دارای سه شاخص اصلی عرصه عمومی شهر هستند؛ "عمومی بودن"، "باز بودن" و" بستر تعاملات اجتماعی" (عباس‌زاده و تمری، ۱۳۹۲).

در دیدگاه های جدید، فضای شهری، فضایی پر از ازدحـــام و شلـــوغی و در بردارنده برداشت جدیدی از فضای ادراک در حیطه اندیشه های فلسفی، روان شناسی و جامعه شناسی می باشد. راب کریر[۱] فضای شهری را «فضای خارجی» می داند و «تمام انواع فضاهای میان ساختمان ها در شهرها و دیگر مکان ها» و عناصر پایه فضای شهری را خیابان و میدان نام می برد» (ستارزاده و همکاران، ۱۳۸۹). شرط اصلی فضاهای شهری این است که در آنها تعامل و مراوده اجتماعی صورت گیرد و مکانی برای رویارویی و مراسم شهروندی، مدیریت و هماهنگ سازی فعالیت های شهروندی باشد (راست بین و همکاران، ۱۳۹۱). اما آنچه این فضاها را به لحاظ اجتماعی فعال می سازد عوامل کالبدی هست که بتواند زمینه ساز ورود و سپس توقف افراد و گروه های اجتماعی خاص سنی، جنسی درون فضا باشد، که در این باره می توان به عواملی چون؛ دسترسی ها، جاذبه‌های بصری، عوامل طبیعی اشاره کرد (قشمی و همکاران، ۱۳۹۲).

۲-۲. انواع فضاهای شهـری

فضاها در شهر شامل طیف گستردهای از انواع فضاهای عمومی و خصوصی می باشند. می توان فضاهای موجود

[۱] Rob Carrier

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

در شهر را به لحاظ نحوه استفاده از آنها به سه دسته کلی تقسیم نمود(احمدی، ۱۳۹۰). فضاهای عمومی، نیمه عمومی(نیمه خصوصی) و فضای خصوصی. این فضاها می توانند به صورت فضای باز و بسته باشند. شکل(۱) انواع فضاهای شهری را نشان می دهد.

جدول ۲. طبقه بندی انواع فضاهای شهری

فضاهای شهر	باز			بسته		
	عمومی	نیمه عمومی	خصوصی	عمومی	نیمه عمومی	خصوصی

(منبع: احمدی، ۱۳۹۰)

فضای باز در طیف گسترده ای از فعالیت های خصوصی تا عمومی وجود دارد. از میان انواع فضاهای موجود در شهر فضای باز عمومی به لحاظ دیدگاه حیات جمعی شهروندان از اهمیت بسزایی برخوردار است. موفقیت این فضا تا حدود زیادی وابسته به رابطه میان فضای پرو خالی آن است.

فضای بسته نیز به محدوده سرپوشیده در شهر اطلاق می گردد که می تواند طیف گسترده ای از فعالیت های خصوصی تا عمومی را در خود جای دهد.

الف) فضاهای خصوصی: آن بخش از فضاهای شهر که به صورت خصوصی توسط اشخاص تحت تصرف یا تملک قرار گرفته است. فضاهای خصوصی شامل باغ های خصوصی، حیاط ها و خانه های مسکونی هستند(پاکزاد، ۱۳۹۱).

ب)فضاهای نیمه خصوصی/ نیمه عمومی: آن بخش از فضاهای موجود در شهر که به علت محدودیت در هدف و کاربری آن توسط گروهی خاص از افراد مورد استفاده قرار می گیرد. فضاهای نیمه عمومی / نیمه خصوصی نیز شامل مجتمع های ورزشی، ورزشگاه ها و نمایشگاه ها هستند(همان).

ج) فضای عمومی: آن بخش از فضاهای شهر که عموم شهروندان بدون نیاز به کنترل و.... حق ورورد و حضور در آن را دارند(احمدی، ۱۳۹۰) و دسترسی به آن برای همه اعضای جامعه امکان پذیر است. همچنین فضا باید بتواند از طریق علائم و نشانه هایش، ارزش های فرهنگی را انتقال دهد. زیرا مردم به نظام های نسبتا پایدار که بتوانند در آن فرهنگ، اجتماع و شخصیت خود را رشد دهند، نیاز دارند (حبیبی، ۱۳۷۸).

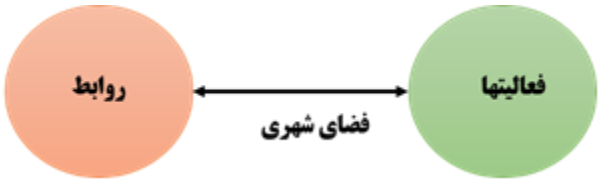

شکل ۱. انواع فضاهای عمومی شهری
منبع: (رفیعیان ،۱۳۸۸)

تجارب جهانی صورت گرفته درباره " فضاهای عمومی شهری" نظیر گودمن[۱](۱۹۸۶)، دراتلی[۲](۲۰۰۴)، و صاحب نظران بسیاری بر این نکته اشتراک دارندکه " فضاهای عمومی شهری" می بایست مکانی برای " تعاملات اجتماعی" و " زندگی جمعی" باشند که می تواند بستری برای توسعه و شکل گیری " هویت فردی" و " اجتماعی" باشند. علاوه بر این فضای شهری مهم ترین مرکز ادراکات اشتراکی آدمی است و شاید به همین دلیل در توسعه انسانی جوامع نقش بسیار پر اهمیتی را دارست(رفیعیان،۱۳۸۸).

۱ Goodman
۲ Dratly

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شکل ۲. فضای شهری و ارتباط متقابل میان روابط و فعالیت ها

منبع: رفیعیان، ۱۳۸۸

همانطور که در بالا عنوان شد، فضاهای شهری به فضاهای عمومی، خصوصی، نیمه عمومی تقسیم می شوند. ورودی، گره، مسیر، لبه آب و پله نیز جز فضاهای شهری محسوب می شوند. عمدتاً دو نوع فضای شهری از دیدگاه کالبدی و زیبایی شناسی در عرصه شهرها وجود دارند. الف) میادین، ب) خیابان ها

میدان بر حسب ضرورت های مکانی و زمانی نقش و عملکرد های مختلفی به خود گرفته است. گاهی به صورت مکانی برای عرضه کالا بوده و زمانی فضایی حکومتی و دیوانی و یا مذهبی داشته است. آنچه امروزه در مورد میدان های شهری مطرح است چگونگی فرم، نوع استفاده و پیوند آنها با بافت شهری است؛ در حالی که اکثر میدان های نوساز شهری در ایران فاقد طراحی صحیح برای این ویژگیها است و تنها از جنبه معماری قابل بررسی است و بیشتر، محوطه ای است که به آن میدان اطلاق می شود و در عمل به اشغال وسایل نقلیه درآمده و به کلی تغییر شکل یافته است. یعنی تبدیل به فلکه شده است.

راه مهمترین عنصر تشخیص از تصویر ذهنی شهر، فضای شهری است. خصوصیات راه ها عبارتند از شکل دهی به استخوان بندی فضاهای شهری، کمک به جهت یابی در فضای شهری، ایجاد خوانایی، ایجاد فرم فضاهای شهری و همچنین نحوه رفتار مردم و استفاده کننده از فضاست که باید درطراحی فرم فضا مد نظر قرار گیرد، بعلاوه خیابان ها مسیر حرکت و عبور وسایل نقلیه و پیاده و عرصهٔ بروز فعالیت های اقتصادی، اجتماعی، و کالبدی است. از خیابان انتظار حرکت (تکاپو قبل معابر) ، رفتار (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی) و کالبدی وجود دارد. خیابان‌ها چارچوب، بدنه و ساختار اصلی فرم هر شهر را تشکیل می‌دهند. خیابان‌ها درحقیقت جزئی از فضاهای عمومی شهر هستند که با ایجاد ارتباط بین بخش‌ها و فعالیت‌های مختلف یک شهر، همانند شریان‌ها در بدن، آن را زنده و پویا نگه می‌دارند. به عبارتی خیابان‌ها محل اتصال و ارتباط فضاها و فعالیت‌های شهری به یکدیگرند. همین فعالیت‌ها است که همواره با هر چیز دیگری که نمایانگر ارزش‌های ساکنین یک شهر باشد (خادمی و همکاران، ۱۳۸۹).

جدول ۳. انواع فضاهای شهری و سلسله مراتب آنها

	ورودی	گره	مسیر		لبه آب		پله
فضای شهری	ورودی محله	میدان های شهری	خیابان های شهری	کوچه و بن بست	ساحل دریا و دریاچه		پله شهری
		میدان محلی	خیابان عبوری	پیاده راه	کناره رود دائمی		
	ورودی شهر	میدان تشریفاتی	بلوار	بزرگراه	کناره رود فصلی		پله محلی
		فلکه	خیابان محلی				

(منبع:پاکزاد، ۱۳۹۱)

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

۲-۳. ماهیت روان شناسی محیطی

روان شناسی محیطی زیر شاخه ای از علوم رفتاری می باشد که به بررسی رفتارهای آدمی در محیط های انسان ساز می پردازد. فرانچیش کریک روان شناسی محیطی را کنکاشی روان شناختی در رفتار آدمی می داند که معطوف به زندگی در محیط کالبدی شهری باشد(رضازاده، ۱۳۸۵). براین اساس روان شناسی محیطی می بایستی رابطه انسان با محیط کالبدی را در زمینه شکل دهی به ارزش ها و احتیاجات او مورد بررسی قرار دهد که در این میان دارای سه سازواره اساسی در مقوله شناخت است: الف) ادراک، ب) شناخت، پ) رفتارهای فضایی. (حاتمی نژاد و همکاران،۱۳۹۴)

۲-٤. فعالیت و رفتار

هر فعالیت و عملی که موجود زنده انجام می دهد و متضمن کارهای بدنی آشکار و پنهان اعمال فیزیولوژیک، عاطفی و فعالیت عقلی باشد .در حقیقت رفتار انسانی برآیندی از انگیزه ها و نیازهای فرد، قابلیت محیط، تصویر ذهنی فرد از دنیای خارج ناشی از ادراک او و معنایی که این تصویر برای او دارد، می باشد. بنابراین هر فعالیت تحت تاثیر شرایط فوق می تواند اشکال مختلفی بخود گیرد و رفتارهای متنوعی را باعث شود . به عنوان مثال روی نیمکت نشستن، لم دادن رفتارهای مرتبط با فعالیت نشستن هستند(خطیبی، ۱۳۹۲).

۲-۵. مردم و رویکرد رفتاری به فضا

موور(۱۹۸۳)، معتقد که باید توجه مان را به تفاوت های میان افراد و نگرش محیطی مردم معطوف نمود. در حقیقت پدیدار ساختن تصویر ذهنی از محیطی که افراد به آن شکل می دهند، به عنوان الگوی رفتاری مردم مطرح است(رزاقی،۱۳۹۲). رویکرد و الگوی رفتاری مردم در استفاده از مناظر و فضاهای شهری دارای اهمیت بوده و بدون تحلیل رفتاری، امکان درک و نهایتا بررسی نحوه بازخورد آن فراهم نخواهد شد(Lynch,1981).

۲-٦. رفتارها در فضاهای شهری

بعضی محیط ها قابلیت آن را دارند که بدون بازسازی و تغییر در مکان فیزیکی شان پاسخگوی بسیاری فعالیت ها باشند بعضی دیگر به راحتی تغییر می کنند. یک طرح سازگار محیطی، طراحی است که قادر باشد الگوهای ثابت و متفاوت رفتاری را در زمان های مختلف و یا همزمان بدون آن که نیاز به تغییرات فیزیکی داشته باشد در خود جای دهد(امین زاده، ۱۳۸۱).

برخی رفتارها وابسته به فعالیت هایی هستند که اصولا در فضایی شهری انجام نمی گیرند اما آنچه در این مقوله جای می گیرد رفتارهای ناشی از فعالیت های موجود در فضای شهری است. فعالیت های مردم را در فضاهای عمومی می توان در سه گروه طبقه بندی کرد که هر یک به ویژگی های متفاوتی در محیط کالبدی نیاز دارند (خطیبی، ۱۳۹۲).

فعالیت های اجباری: فرد در هر شرایطی ناگزیر از انجام این فعالیت ها است. از آنجا که فعالیت هایی از این دست اجباری است، کمترین تاثیر را از محیط مادی و فضای عمومی می پذیرد ، چون در همه روزهای سال و تحت هر شرایطی انجام می گیرد.

فعالیت های اختیاری: این گونه فعالیت ها جنبه حیاتی ندارند و در شرایطی انجام می گیرند که زمینه مطلوب برای آن ها فراهم باشد، مانند فعالیت های تفریحی.

فعالیت های اجتماعی: انجام این فعالیت ها منوط به حضور افراد دیگر در فضا است و اصولاً خارج از صورت جمعی امکا ن پذیر نیستند ؛ مانند بازی کودکان، دیدار کوتاه با همسایگان و کسبه محل.

۲-۷. عوامل تأثیرگذار بر رفتارهای انسان در فضای شهری

مهم ترین عوامل تأثیر گذار بر رفتارهای انسان در فضاهای شهری عبارتند از تغییر روش زندگی شهروندان نسبت به گذشته، افزایش جمعیت شهرها و رواج رفتارهای غیر مدنی در شهرها، تغییر ماهیت فضاهای شهری (میدان به عنوان گره ترافیکی و نه محل تجمع و تعادل)،

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

فقدان فرهنگ استفاده صحیح از فضای شهری، تنظیم شدن همه ارکان شهر براساس حضور اتومبیل، عوامل تشویق کننده و بازدارنده حضور در محیط شهری، اثرگذاری رفتارها در از بین بردن امنیت در فضای شهری، پدیده تخریب یا وندالیسم در فضای شهری(امینی،۱۳۹۰).

۸-۲. انواع روش های ارزیابی رفتارهای در فضای شهری

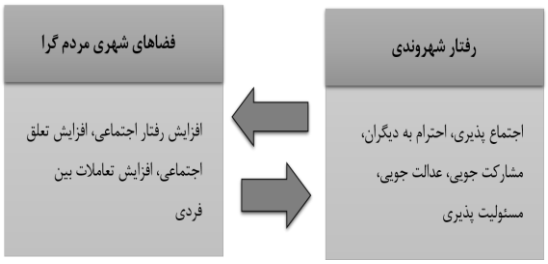
براساس نوع، چگونگی و میزان نتایج دامنه حوزه مداخله در رفتارهای شهروندی ، روش های گوناگونی برای پیمایش ، بررسی و ارزیابی فرهنگ و چگونگی کاربست فضایی شهر به وسیله شهروندان مورد استفاده قرار می گیرد.

الف) شیوه های مداخله گرا در مطالعه و بررسی: روش های مداخله گرا در مطالعه و بررسی عبارتند از روش مصاحبه و پیمایش، روش مشاهده و ارزیابی، روش نظرخواهی و نظرسنجی، روش طراحی سریع برای پاسخ های غیرکلامی، روش ثبت زمانی، روش ثبت زمانی بر عکس های هوایی، روش آزمایشگاهی، روش کاغذ و قلم، شیوه شبیه سازی، روش بازسازی/جایگزینی، روش طرح های خطی، روش اشکال انتزاعی (رستم زاده و همکاران، ۱۳۸۷).

ب) شیوه های غیرمداخله گرا در مطالعه و بررسی: روش های غیر مداخله گرا در مطالعه بررسی مانند روش آزمایش های طبیعی، روش مشاهده همراه با مشارکت، روش مشاهده ردهای فیزیکی، روش میدانی/طبیعت گرایانه، روش مشاهده ساده، روش دوربین متجرم/دید عابر سواره، روش شهروند ثابت/فضا متغیر، روش شهروند متغیر/فضا ثابت، روش لابراتور/ شبیه سازی، روش زندگی اجتماعی در فضاهای کوچک شهری، روش بررسی الگوهای رفتاری شهروندان(رستم زاده و همکاران،۱۳۸۷).

۹-۲. ارتباط بین مولفه های فضاهای شهری و رفتارشهروندی

با توجه به دیدگاه ها و تحقیقات انجام شده در زمینه فضاهای شهری و رفتار شهروندی می توان پیش فرض هایی را برای یک مدل ارتباطی که توجیه کننده ارتباط بین فضاهای شهری و رفتارهای شهروندی فراهم نمود (نصرآبادی، ۱۳۹۰).

شکل ۳. مدل نظری ارتباط بین مولفه های فضاهای شهری و رفتار شهروندی (نصرآبادی،۱۳۹۰)

۱۰-۲. نقش عامل « زمان» در رفتارهای جمعی

عامل زمان به دو تعبیر مورد بررسی قرار خواهد گرفت: الف) زمان به معنای « وقت حضور» در فضای شهری، ب) زمان به معنای « شرایط حضور» در فضای شهری. هنگامی که زمان را به مفهوم « وقت حضور» در فضای ارزیابی می کنیم، متوجه می شویم که شهروندان به حسب اینکه در طول ساعات اداری یا غیر اداری در محیط شهری حضور یابند رفتارهای متفاوتی در شهر دارند : در ساعات اداری به علت رسیدن به محل کار، دارای ویژگی های رفتاری شتابزدگی، استرس و اعتراض هستند که این هم به دلیل ماهیت « اجباری» کارها است که برخوردهای تنش زا بین افراد بیشتر در همین ساعات(۶-۱۷) صورت می گیرد. در ساعات غیر اداری به طور عموم برای خرید، تفریح، استراحت و غیره در فضای شهری حضور می یابند که دارای ویژگی های آرامش، خلق خوش و سرزندگی هستند که این همه به دلیل ماهیت « اختیاری» کارها می باشد.(امینی،۱۳۹۰).

شرایط حضور بدان معنی که شرایط ویژه ای باعث شود ساده ترین مکان های شهری به نظرش خاطره انگیزترین فضاها تلقی می شود و از حضورش در محیط لذت می

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

برد در مقابل شخصی که در شرایط نامساعد قرار دارد حتی فضاهایی که در گذشته با علاقه به آن ها مراجعه می کرده را نتواند تحمل کند .

۱۱-۲. نقش سرزندگی فضای شهری در رفتارهای جمعی

یک شهر سرزنده به خودی خود سرزنده نیست ، که طبق الگوی حاکم برای سرزنده بودن برنامه ریزی شده باشد بلکه این خود شهر و کاربران هستند که شهر را سرزنده می کنند. شهر در صورت تمرکز و هدایت به سمت یک هدف ، شهری سرزنده می شود. نشاط شهری نتیجه یک روند طولانی قدردانی از کاربران فضای شهری است و سرانجام کاربران و سرمایه گذاران خصوصی انگیزه ها و محتواهایی را به مکان های عمومی و خصوصی در فضای شهری می دهند(de Koe,2013). پتانسیل فضای شهری، پاسخ دادن به نیاز افراد برای زندگی در میان جمع و اجتماعی بودن است، و آنچه پتانسیل شهر به فضا می بخشد ایجاد زمینه ای برای حضور فعال و پرشور و نشاط مردم در فضای شهریست . Jaleledin &). (Oktay,2012 لازمه سرزندگی فضاهای شهری حضور مردم در شهر است. سرزندگی شهری عاملی است که در نتیجه ی جذابیت فضاها و رضایت شهروندان حاصل می شود که در نهایت منجر به ایجاد فضایی حضورپذیر و سرزنده می گردد(علیخانی،۱۳۹۸).

۳. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش دارای ماهیت قیاسی است که بصورت توصیفی- تحلیلی انجام و از نوع کاربردی است .روش گرد آوری اطلاعات به دو صورت مطالعات اسنادی و کتابخانه ای (مراجعه به سایت های معتبر و بررسی مقالات مرتبط با موضوع، مراجعه به ادارات و سازمان های مختلف همچون شهرداری و بررسی طرح های صورت گرفته،مراجعه به کتابخانه و بررسی پایان نامه های دانشجویی و کتاب های مرتبط با موضوع) و عملیات میدانی (در این پژوهش در راستای بررسی عوامل موثر بر موضوع مورد مطالعه ابتدا به بررسی وضع موجود دو منطقه ۱ و ۱۰ شهرداری مشهد از طریق گزارشات، نقشه ها، طرح ها و اسناد پرداخته شده است و سایر اطلاعات با برداشت های میدانی (مشاهده)، مصاحبه با اهالی محدوده و شهرداری منطقه هدف و توزیع پرسشنامه میان آنها گردآوری شده است. در این تحقیق با توجه به فرمول تعیین حجم نمونه کوکران تعداد ۲۷۵ پرسشنامه مورد تحلیل آماری به کمک نرم افزار SPSS قرار گرفته است. همچنین در سه پیک زمانی مختلف در هر روز مشاهدات رفتاری عابرین پیاده در هر دو معبر در چند بازه زمانی ثبت و مورد تحلیل قرار گرفته است.

۱-۳. جامعه آماری و روش نمونه گیری:

مخاطبین پژوهش پیش روی، ساکنین محدوده مورد مطالعه و کارشناسان حوزه مدیریت و برنامه ریزی شهری به شمار میروند که حجم آماری را تشکیل می دهند. حجم جامعه آماری در منطقه یک مشهد با جمعیت ۱۶۷۰۱۳ و در منطقه ده مشهد با جمعیت ۲۹۶۸۲۳ نفر می باشد.(مرکز آمار ایران،۱۳۹۵) . حجم بالای نمونه به دلیل به دست آوردن احتمال های مناسب از پارامترهای جامعه آماری حائز اهمیت می باشد.از طرفی باید به این موضوع توجه نمود که افزایش حجم نمونه باعث تغییر در هزینه ها به سمت افزایش آن میل خواهد کرد. با در نظر قرار دادن این دو فاکتور، روش نمونه گیری تصادفی برای تعیین حجم نمونه مورد استفاده قرارمی گیرد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر برآورد شده است

۲-۳. روش تجزیه و تحلیل

جامعه دارای توزیع Z نرمال و جهت تحلیل اطلاعات برای آزمون فرضیات و رسم نمودارهای آماری از نرم افزار SPSS استفاده کرده و بر اساس طیف لیکرت از آزمون های آماری کلموگروف اسمیرنوف جهت بررسی

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

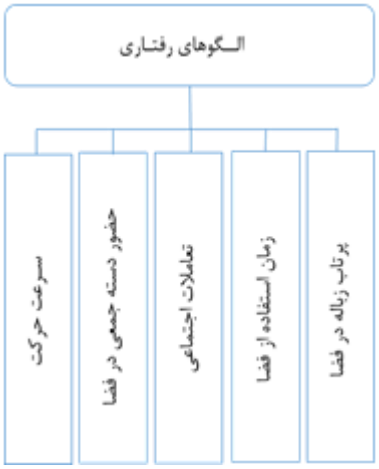
پایایی و روایی، از ضریب همبستگی پیرسن جهت سنجش همبستگی داده ها و آزمون T-TEST تک نمونه جهت تست فرضیه ها استفاده می گردد و نهایتا نتایج و راهبردها استخراج خواهد گردید.

٤. محدوده مورد مطالعه

شهر مشهد در دره کشف رود واقع شده است. از شمال به کوه های هزار مسجد و از جنوب و غرب به کوه های بینالود محدود می گردد. این شهر در ۵۹ دقیقه و ۳ درجه تا۶۰ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و۴۲ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است که از سطح دریا ۹۴۳متر ارتفاع دارد. همچنین شیب عمومی از شمال غرب به سمت جنوب شرقی است(مهندسین مشاور فرنهاد، ۱۳۸۹). وسعت شهر مشهد در سال ۹۵، ۳۰۰ کیلومتر مربع می باشد که به عنوان دومین کلانشهر ایران پس از تهران جای گرفته است و جمعیت این شهر درسال ۱۳۹۵ ، ۳۰۰۱۱۸۴ نفر بوده است که از این تعداد ۱۵۰۳۸۲۴نفر مرد و ۱۴۹۷۳۶۰ نفر زن گزارش شده است. (مرکز آمار ایران،۱۳۹۵)

۵. یافته های تحقیق

افراد و شهروندان با اهداف گوناگون(خرید، تفریح و...) روزانه با فضاهای شهری از جمله خیابان ها و معابر اصلی و فرعی شهر سروکار داشته و بیشتر زمان خود را در این فضاها سپری می کنند. بنابراین با این دید لزوم بررسی الگوهای رفتاری شهروندان در خیابان ها به عنوان یکی از مهم ترین فضاهای عمومی و در دسترس شهری و مفاهیم مرتبط با آن از نکات کلیدی و مهم مدیریت کارآمد فضاهای شهری است. در این پژوهش بر اساس مشاهدات میدانی و تکمیل پرسشنامه به بررسی الگوهای رفتاری شهروندان که با برقراری ارتباط و ایجاد تعامل بایکدیگر بروز پیدا می کند، پرداخته شده است. به همین جهت دو معبر مختلف از جمله: بولوار سجاد مشهد و بلوار امامیه مشهد که این دو از نظرکیفیت فضایی (وجود مبلمان شهری، فضاهای سبز، نورپردازی مناسب و...) با هم متفاوت بوده و هر کدام عملکردهای متفاوتی را دارند انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفته است. در ذیل مقایسه ای تطبیقی بین رفتارهای ۵ گانه شهروندان و استفاده کنندگان از این فضاها مورد بررسی قرار گرفته است. در شکل ۴ رفتارهای پنج گانه شهروندان مشهد در دو فضای متضاد مورد نظر(دو معبر مورد بحث در این تحقیق) بررسی و مورد تحلیل قرار گرفته است. رفتار استفاده کنندگان از این فضاها در ساعات اوج (۱۲-۱۰ و ۲۰-۱۸) صورت گرفته است.

شکل ٤. الگوهای رفتاری مورد بررسی در مقایسه تطبیقی بین دو معبر
منبع:یافته های پژوهش،۱۳۹۹

به منظور بررسی دقیق الگوهای رفتاری، برداشت ها طی ۳ پیک زمانی در قسمت های مختلف فضاهای شهری مورد مطالعه(معابر مورد بررسی) و به ازای هر ۴۰ شهروند انجام شده است. سرعت حرکت به عنوان یکی از الگوهای رفتاری به دو دسته، آهسته و تند تقسیم شده؛ همچنین تعاملات اجتماعی ثبت و مشاهده شده در این فضاها در بازه های زمانی ۳۰ دقیقه ای مورد سنجش قرار گرفته است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

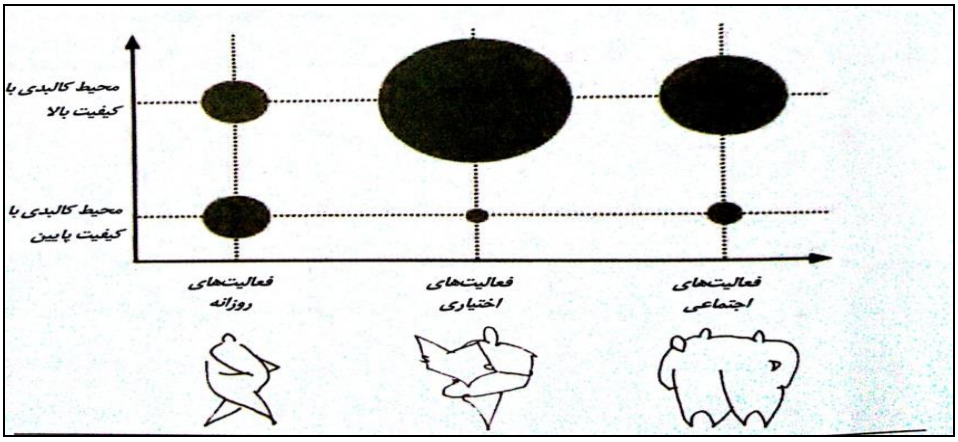
جدول ٤. الگوهای رفتاری ثبت شده استفاده کنندگان در بلوار سجاد و بلوار امامیه مشهد(تعداد نفر)

الگوهای رفتاری	منطقه ۱ (بلوار سجاد)						منطقه ۱۰ (بلوار امامیه)					
زمان استفاده از فضا	۱۲-۱۰ صبح			۱۸ -۲۲ عصر			۱۲-۱۰ صبح			۱۸ -۲۲ عصر		
	پیک۱	پیک۲	پیک۳	پیک۱	پیک۲	پیک۳	پیک۱	پیک۲	پیک۳	پیک۱	پیک۲	پیک۳
تعداد کل عابرین	۲۳	۱۹	۱۴	۳۸	۳۱	۲۹	۱۳	۶	۱۲	۱۶	۱۳	۱۲
سرعت تند	۵	۷	۶	۲	۴	۳	۸	۴	۷	۱۳	۱۰	۷
حرکت آهسته	۱۸	۱۲	۸	۳۴	۲۷	۲۶	۳	۲	۵	۳	۳	۵
حضور دسته جمعی در فضا	۳نفری	۵ نفری	۴نفری	۶نفری	۳نفری	۶نفری	۲نفری	۲نفری	۲نفری	۲نفری	۲نفری	۳نفری
تعاملات اجتماعی		۲گروه ۵نفری ۲گروه ۴نفره ۲گروه ۳نفره			۳گروه۴نفره ۴گروه۳نفره			۱گروه ۲نفری ۲گروه۲نفری			۱گروه۲نفره	
پرتاب زباله در فضا	–	۴	۲	–	۳	–	–	–	۱	–	–	۱

منبع: یافته های میدانی تحقیق،۱۳۹۹

در ادامه به مقایسه تطبیقی شاخص ها با توجه به جدول شماره ۴، پرداخته می شود. بنابراین طبق جدول مشاهده می شودکه زمان استفاده از معابر شهری از هر دو فضا در ساعات عصر(۲۲- ۱۸) بیشتر از سایر ساعات شبانه روز می باشد. شاید بتوان علت این امر را در معتدل بودن آب و هوا در ساعات پایانی روز دانست. همچنین می توان نتیجه گرفت که در ساعات عصر حضور افراد به صورت دسته جمعی بیشتر و وقوع تعاملات اجتماعی در این دو فضا بیشتر است. در بلوار سجاد به دلیل وجود کاربری های متنوع و مختلط تجاری- اداری و بعضا وجود کاربری هایی در مقیاس عملکردی شهری و فراشهری، وجود مبلمان های شهری مناسب و ... حضور افراد و استفاده آنان از این فضا، گذری و اجباری نبوده است بدین معنی که این بلوار بواسطه وجود کاربری های متنوع و جاذب از حالت محلی بودن خود خارج شده و علاوه بر افراد محلی و ساکن افرادی از سایر محلات و قسمت های مختلف شهر مشهد را به خود جذب کرده است به همین دلیل این محور، به عنوان یک محور تجاری در شهر مشهد شناخته می شود. در حالیکه بلوار امامیه به عنوان فضایی نامطلوب از این ویژگی برخوردار نبوده و اکثر کاربری های موجود در این بلوار دارای مقیاس عملکردی منطقه ای و محله ای بوده و وجود کاربری ها تنها به جهت تامین نیازهای ساکنین مکان یابی شده اند. یعنی در حدود ۹۰ درصد استفاده کنندگان از بلوار امامیه افراد محلی و ساکن منطقه هستند. همچنین داده های جدول گویای این موضوع است که در بلوار سجاد حضور افراد به صورت دسته جمعی (گروه های ۵ و ۶ نفری وحتی گروه های ۳ نفری) بیشتر از بلوار امامیه می باشد. همچنین وقوع تعاملات اجتماعی در بلوار سجاد در قالب گروه های ۲-۳ نفری بیشتر از بلوارامامیه بوده است. که یکی از دلایل آنها را شاید بتوان وجود کاربری های اداری- تجاری و وجود مبلمان های مناسب (نیمکت و صندلی) دانست. در مقابل بلوار امامیه تنها در یک مورد از بلوار سجاد دارای برتری می باشد و آن هم وجود حضور افراد آشنا و محلی و عدم وجود تفاوت های فاحش فرهنگی است که براساس مشاهدات میدان صورت گرفته می توان از این موضوع اینگونه برداشت کرد که حرکت پرتاب زباله و رهاکردن آن در خیابان و پیاده رو در بلوار امامیه به مراتب کمتر از بلوار سجاد می باشد در صورتی که در بلوار سجاد از تمامی گروه های سنی و قومی با فرهنگ های مختلف حضور پیدا کرده و این بلوار را از مقیاس محلی بودن خود خارج کرده است.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

شکل ۵. ارتباط فعالیت های انسانی باکارکرد محیط های پیرامونی در فضاهای شهری
(منبع: گل،۱۳۹۲)

همان طور که در شکل بالا مشخص است، هرچه میزان کیفیت محیط کالبدی در فضاها و معابر شهرها بالا رود، انواع فعالیت های اجتماعی و اختیاری نیز در این فضاها بیشتر رخ می دهد و هرچه از این میزان کاسته شود، از فعالیت های اجتماعی و اختیاری کاسته می شود. پس باید در طراحی و برنامه ریزی شهری، توجه اساسی به طراحی های محیط کالبدی و کارکرد فضاها در راستا با نیازهای روحی انسان معطوف گردد.

جدول ۵. آنالیز واریانس شاخص های مورد تحلیل تحقیق

آزمون شاخص	درجه آزادی	آماره آزمونF	درجه معناداری
سرعت حرکت	۲	۴,۲۲	۰,۰۳۴
حضور دسته جمعی	۲	۳,۷۵	۰,۰۴۲
تعاملات اجتماعی	۲	۰,۰۴۳	۰,۰۲۸

منبع: یافته های حاصل از پرسشنامه:۱۳۹۹

جدول ٦. مقایسه زوجی معابر دو گانه در ارتباط با شاخص های مورد بررسی

منطقه		سرعت حرکت		حضور دسته جمعی		تعاملات اجتماعی	
		تفاوت میانگین	DF	تفاوت میانگین	DF	تفاوت میانگین	DF
مشهد	بلوار سجاد	+۳/۶(*)	۰,۰۲۹	+۱۸/۵(*)	۰,۰۱۲	(*)+۱۰/۵	۰/۰۰۲
	بلوار امامیه	+۲/۷(*)	۰,۰۴۰	+۱۷/۶(*)	۰,۰۲۱	(*)+۹/۴	۰/۰۰۱

منبع: یافته های حاصل از پرسشنامه: ۱۳۹۹

نتایج فوق نشان می دهد که در رابطه با شاخص های مورد مطالعه میان دو معبر مورد بررسی اختلاف معنی داری وجود دارد. معنی داری تفاوت در ارتباط با شاخص های حضور دسته جمعی و تعاملات اجتماعی منفی است. این بدان معنی است که حضور دسته جمعی و تعاملات اجتماعی در بلوار سجاد مشهد بالاتر از بلوار امامیه است. همچنین شاخص سرعت حرکت، حالتی مثبت را دارد. یافته های تحقیق نشان می دهد که میانگین تجربی در رابطه با تفاوت الگوهای رفتاری شهروندان در معابر مورد مطالعه در شاخص های مورد بررسی برابر با ۲,۵۸ است

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

که از میانگین نظری یعنی عدد ۳ پایین تر می باشد و با توجه به اینکه اختلاف میانگین برابر ۰,۴۱۰۷۱- و در جهت منفی است لذا می توان گفت که رفتار پاسخگویان دارای تفاوت معنی داری در معابر مورد مطالعه دارد . این نتیجه با توجه به سطح معناداری آزمون t که کمتر از ۰,۰۵ (sig=0.000) می باشد قابل تعمیم به جامعه آماری می باشد یعنی می توان با اطمینان ۹۵ درصد و احتمال ۵ درصد خطا گفت که علت تفاوت آشکار الگوهای رفتاری شهروندان و استفاده کنندگان از معابر شهری مورد مطالعه اختلاف کیفیت طراحی و فضا سازی پیرامونی این معابر و نقش های عملکردی هر کدام از این معابر است.

جدول ۷. آزمون مقایسه میانگین تک نمونه ای

آزمون مقایسه میانگین تک نمونه ای ($T-Test$) برای سنجش شاخص ها

	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد میانگین
تفاوت الگوهای رفتاری در معابر	۲۷۵	۲,۵۸۹۳	۰,۲۹۸۶۶	۰,۱۵۲۴.

نتایج آزمون مقایسه میانگین تک نمونه ای ($T-Test$) برای سنجش شاخص ها

				فاصله اطمینان ۰/۹۵	
مقدار آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف از میانگین	درصد برای اختلاف از میانگین	
-۲٦,۹٤۸	۲۷۴	۰۰۰	-۰,۴۱۰۷۱	-۰,۴۴۰۷	-۰,۳۸۰۷

منبع:یافته های پژوهش،۱۳۹۹

٦. نتیجه گیری

همان طور که مشخص گردد الگوهای رفتاری شهروندان در معابر مورد مطالعه این پژوهش از تفاوت معنی داری برخوردار بوده است به نوعی که زمان استفاده از معابر در بلوار سجاد به دلیل ویژگی های عملکردی خاص و مفید این محور در پیک های زمانی صبح و عصر از شدت و تراکم بالاتری نسبت به بلوار امامیه برخوردار است و سرعت حرکت عابرین پیاده نیز در بلوار سجاد بسیار آرام تر و با آرامش بیشتر همراه با لذت بردن از انواع فضاهای پیرامونی است و این در حالی است که عابرین در بلوار امامیه حرکتشان از سرعت بیشتری در معبر برخوردار است که این نشان از عدم توجه ویژه به طراحی فضاهای حاشیه ای و سازگاری کاربری های چیدمان شده در پیرامون این محور دارد. از طرفی وقوع تعاملات اجتماعی و گفتگو در حین راه رفتن در میان عابرین بلوار سجاد به دلیل وجود انواع نیمکت ها و فضاسازی های حاشیه ای بلوار نسبت به بلوار امامیه بیشتر دیده می شده است. پس این طور می توان نتیجه گرفت که طراحی هر مکان باید مطابق با خواسته های مورد نظر از آن مکان صورت پذیرد. در واقع از مکان می توان به عنوان فضایی زنده تعبیر کرد، زیرا مکان یعنی فضایی که در آن زندگی جریان دارد. پس در مکان هایی که محل جریان زندگی روزمره شهروندان است توجه به پارامترهای تاثیر گذار بر این جریان و هدایت آن از ضروریات طراحی و مدیریت شهری است. نتایج این بررسی نشان داد که نحوه طراحی فضاهای عمومی شهری از جمله معابر اصلی شهرها تاثیر مستقیمی بر الگوهای رفتاری شهروندان دارد. این مساله نشان می دهد که محیط های شهری به طور خودگسترده بر هویت فاعلی و مفعولی شهروندان در راستای نظریه کنش متقابل نمادین؛ تاثیر گذار است که شدت این تاثیر

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

گذاری در بین عوامل مطرح شده در نتایج تحقیق مشخص شد. پس باید به تاثیر گذاری و شدت اثر گذاری فضاهای مصنوع شهری بر خلق الگوهای رفتاری بسیار توجه کرد که این امر یکی از مسایل مهم در طراحی و معماری فضاهای کالبدی شهرها است که متاسفانه نگاه اقتصادی منفعت طلبانه برنامه ریزان از تحقق این امر جلوگیری کرده است. پس در طراحی فضاهای عمومی شهر؛ توجه به کیفیت فضایی و عملکردی عناصر طراحی جهت هدایت الگوهای رفتاری شهروندان و استفاده بهینه از فضاهای عمومی شهر امری ضروری است که در این راستا جهت تحقق این مساله پیشنهادهای زیر مطرح می گردد:

۱. ایجاد کمیته های تخصصی مشترک بین علوم مرتبط با مدیریت شهری در شهرداری مشهد یا شورای شهر و سازمان مسکن و شهرسازی استان خراسان رضوی.
۲. استفاده از نتایج و راهبردهای عملیاتی علوم روانشناسی و جامعه شناسی در کنار علوم جغرافیایی و طراحی شهری به جهت حل معضلات و مشکلات شهروندان در انواع طراحی های شهری.
۳. استفاده اجباری از تیم های تخصصی روانشناسی ، علوم اجتماعی ، طراحی و برنامه ریزی شهری در شرکت های مهندسین مشاور برای تهیه طرح های تحقیقاتی و مطالعات شهری.
۴. نظر سنجی سالیانه توسط شهرداری مشهد از دو گروه مخاطب شهروندان و زائران وارد شده به شهر مشهد در خصوص میزان رضایت مندی آن ها از طراحی و برنامه های اجرایی شهرداری مشهد در سطح معابر اصلی و پر تردد شهری.
۵. توجه ویژه در طراحی فضاهای عمومی شهر و سنجش میزان انطباق طرح های پیشنهادی با نیازهای شهروندان به عنوان استفاده کنندگان از این فضاها.
۶. توجه به عناصر تاثیر گذار بر افزایش تعاملات اجتماعی در هرگونه طراحی فضاهای عمومی در به خصوص معابر پر تردد شهر مشهد.

۷. منابع

۱.احمدی، سید یوسف(۱۳۹۰). راهنمای طراحی نما(چاپ اول)، انتشارات موسسه علمی دانش پژوهان برین.

۲. امین زاده، بهنار و افشار، دخی(۱۳۸۱) . طراحی و الگوهای رفتاری: پیشنهاد برای بهسازی پارک های شهری، فصلنامه محیط شناسی.

۳. ایرانی بهبهانی، هما؛ فریادی، شهرزاد و محبعلی، گلنار(۱۳۹۱). حفاظت و باززنده سازی منظر رود دره دربند براساس الگوهای رفتاری، مجله محیط شناسی، سال ۳۸، شماره ۶۲ .

۴. بختیار نصرآبادی، آمنه؛ بختیار نصرآبادی، حسنعلی، بختیار نصرآبادی، احمد(۱۳۹۰). تحلیلی بر فضای شهری مردم گرا و رابطه ی آن با رفتار شهروندی، فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۲، شماره ۳.

۵. بیاضی، محمدحسین؛ حاتمی نژاد، حجت و نیکبخت، محبوبه(۱۳۹۴)، همایش ملی فرهنگ، هویت شهری و گردشگری، مشهد، اردیبشهت ، موسسه آموزش عالی بینالود مشهد.

۶. پاکزاد، جهانشاه،۱۳۹۱،راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران ، انتشارات شهیدی

۷. حبیبی، محسن(۱۳۷۸). جامعه مدنی و حیات شهری، نشریه های هنرهای زیبا، شماره۷.

۸. خادمی، مسعود؛ پورجعفر، محمدرضا؛ علی پور، روجا (۱۳۸۹)، درآمدی بر مفهوم خیابان به عنوان فضای شهری(نگرشی بر نظریات و تفکرات معاصر)، مجله کتاب ماه هنر، شماره ۱۴۲ .

۹. خطیبی، سید محمد رضا(۱۳۹۲) . تأثیر متقابل الگوهای رفتاری در احیای هویت محیط شهر، نشریه هویت شهر، سال ۷، شماره۱۳.

۱۰. راست بین، احمدی. جعفری، یاسر. درام، یاسمن. معززی مهر طهران، امیرمحمد.(۱۳۹۱). رابطه همبستگی بین کیفیت

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

های محیطی و تدوام حیات شهری در عرصه های عمومی، فصلنامه علمی-پژوهشی مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر، سال نهم، شماره ۲۱.

۱۱. رزاقی، حبیب الله(۱۳۹۲) . تحلیل کیفی فضا و منظر شهری و الگوی رفتاری استفاده کنندگان از فضا، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۸، شماره پیاپی ۱۱۱.

۱۲. رستم زاده، یاور؛ رنج آزمای آذری، محمد؛ نادری، سید مجید و محمودی نژاد هادی(۱۳۸۹). روش های ارزیابی رفتارهای شهروندی در فضاهای شهری در رویکرد فراتحلیل، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۲، شماره ۳.

۱۳. رضازاده، راضیه (۱۳۸۵). رویکردی روانشناسانه و جامعه شناسانه به هویت مکانی در شهرهای جدید، مجموعه مقالات شهرهای جدید، کتاب دوم، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید.

۱۴. رفیعیان، مجتبی و خدائی، زهرا(۱۳۸۸) . بررسی شاخص ها و معیارهای موثر بر رضایتمندی شهروندان از فضاهای عمومی شهری، فصلنامه راهبرد، سال ۱۸، شماره ۵۳.

۱۵. ستارزاده، داریوش؛ نقی زاده، محمد؛ حبیب، فرح(۱۳۸۹). فضای شهری، اندیشه اجتماعی، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ۱۲، شماره ۴.

۱۶. شیخی، حجت، رضایی، محمد رضا، (۱۳۹۶)، ارزیابی کیفیت محیطی فضای شهری پیاده مدار و پاسخدهی اجتماعی(نمونه موردی :خیابان فردوسی شهر ایلام).نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری.ص۸۳-۹۸

۱۷. گل، یان، ۱۳۹۲ ،شهر انسانی .غفاری،علی، مترجم، مؤسسه علم معمار .چاپ اول

۱۸. لطیفی، امین و سجادزاده، حسن(۱۳۹۳) . ارزیابی تأثیر مولفه های کیفیت محیطی بر الگوهای رفتاری در پارک های شهری، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۱۱.

۱۹. مانی فر، حامد(۱۳۹۲) . فضای شهری و انسان ، چاپ نشده.

۲۰. مدنی پور، علی(۱۳۹۲). طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی(چاپ چهارم)، تهران، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.

۲۱. مرکز آمار ایران،۱۳۹۰، سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان خراسان رضوی.

۲۲. مهندسین مشاور فرنهاد(۱۳۸۹)، طرح جامع شهر مشهد.

۲۳. عباس زاده، شهاب ،گوهری، حمید،(۱۳۹۱) فضاهای معنامحور و میادین اجتماعی در شهرسازی اسلامی رکن گمشده (فضاهای تعاملی) در کلان شهرهای ایرانی ـ اسلامی امروز -۱۶۴-۱۹۱

۲۴. نژاد ابراهیمی، احد ، فرشچیان، امیر حسین و خوشرخ، پیمان، (۱۳۹۶) بررسی چارچوب نظری فضای شهری و تاثیرات نیروهای موجود در شکل گیری شهر(با نگرش زیباشناختی)

۲۵. علی خانی،هدی،۱۳۹۸، امکان سنجی تبدیل خیابان صاحب الزمان طرقبه به پیاده راه با تاکید بر سرزندگی فضای شهری

26. Somayeh Valikhani 1 *, Yasmine Majd 2 *, Seyedeh Zohreh Hosseini 3 * Leyla Yaghoub Nia 89. The role of urban furniture in the vitality of urban spaces(2018)-1-14
27. Athanasios Alexandru Gavrilidisa*, Cristiana Maria Ciocăneaa, Mihai Răzvan Nițăa, Diana Andreea Onosea, Irina Iulia Năstasea(2016). Urban Landscape Quality Index – planning tool for evaluating urban landscapes and improving the quality of life 155-167
28. Bronson.john.(2015). Examination of pedestrian problems in Paris. Cambridge, Mass: MIT Press

R.R.J.C.Jayakody ,D.Amarathunga, and R.Haigh(2017).integreation of disaster management strategies with planning and desining public open spaces.954-961

29. de Koe, D.M., HvA, P.D.B., 2013. Urban Vitality Through a Mix of Land-Uses and Functions: An Addition to Citymaker Development and application of the pedestrian environment index(pei).73-84
30. Norhafizah Abdul Rahmana,*, Shuhana Shamsuddinb, Izham Ghania (2015). What

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]

Makes People Use the Street?: Towards a liveable urban environment in Kuala Lumpur city centre -624-632

31.Johannes Parlindungan Siregar(2014). Assessment Of Public Space QualityUsing Good Public SpaceIndex(Case study of Merjosari Sub District, Municipality of Malang, Indonesia).10-17.

[Downloaded from jvfc.ir on 2026-11-18]